

Теми наукових розробок відповідають актуальним проблемам військово-спеціальних наук: військової психології, військової географії, військового перекладу та лінгвістичного забезпечення військ, воєнної економіки, інформаційної безпеки, військового навчання і виховання та спрямовані на їх розв'язання. Зміст Вісника надає можливість зрозуміти основні напрямки творчих пошуків науково-педагогічних і наукових працівників, учених, здобувачів, ад'юнктів, що пов'язані із проблематикою розбудови Збройних Сил України.

Темы научных разработок соответствуют актуальным проблемам военно-специальных наук: военной психологии, военной географии, военного перевода и лингвистического обеспечения войск, военной экономики, информационной безопасности, военного обучения и воспитания и направлены на их решение. Содержание Вестника позволяет понять основные направления творческих поисков научно-педагогических и научных работников, ученых, соискателей, адъюнктов, связанные с проблематикой строительства Вооружённых Сил Украины.

The research topics are urged by and aimed at solving current problems of military-special sciences: military psychology, military geography, military translation and linguistic support of operations, military economy, information security, military education and training. The Herald provides an overview of the research interests of scientists, scholars, teachers, and postgraduate students devoted to the development of the Armed Forces of Ukraine.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР	В.В. Балабін, канд. філол. наук, проф.
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	В.І. Алещенко, д-р психол. наук, проф.; С.Ю. Бортник, д-р геогр. наук, проф.; Л.Ф. Бурлачук, д-р психол. наук, проф.; І.В. Данилюк, д-р психол. наук, проф.; Г.І. Денисик, д-р геогр. наук, проф.; Л.Ф. Дубіс, д-р геогр. наук, проф.; А.Б. Коваленко, д-р психол. наук, проф.; С.А. Лісовський, д-р геогр. наук, с.н.с.; О.О. Любіцева, д-р геогр. наук, проф.; О.Г. Ободовський, д-р геогр. наук, проф.; Я.Б. Олійник, д-р екон. наук, проф.; І.О. Ольховой, канд. геогр. наук, доц. (заступник відповідального редактора); О.Д. Сафін, д-р психол. наук, проф. (відповідальний за напрям: психологія); О.І. Сторубльов, канд. техн. наук, доц. (відповідальний секретар); Ю.М. Швалб, д-р психол. наук, проф.
Адреса редколегії	03680, Київ, вул. Ломоносова, 81, Військовий інститут; ((38044) 521 32 89; тел./факс (38044) 521 32 92; ел. пошта: viknu@univ.net.ua офіційний сайт: www.mil.univ.kiev.ua
Затверджено	Вченою радою Військового інституту 27.12.2017 (прот. № 4)
Атестовано	"Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки" відповідно до п.6 наказу Міністерства освіти і науки України від 09.03.2016 №241 включено до Переліку наукових фахових видань України у галузі науки "Психологія".
Зареєстровано	Міністерством юстиції України. Свідоцтво про Державну реєстрацію КВ № 17617-6467Р від 29.03.11р.
Засновник та видавець	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет" Свідоцтво внесено до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02
Адреса видавця	01601, Київ-601, б-р Т. Шевченка, 14, кімн. 43 ((38044) 239 31 72, 239 32 22; факс 239 31 28

The research topics are urged by and aimed at solving current problems of military-special sciences: military psychology, military geography, military translation and linguistic support of operations, military economy, information security, military education and training. The Herald provides an overview of the research interests of scientists, scholars, teachers, and postgraduate students devoted to the development of the Armed Forces of Ukraine.

Теми наукових розробок відповідають актуальним проблемам військово-спеціальних наук: військової психології, військової географії, військового перекладу та лінгвістичного забезпечення військ, воєнної економіки, інформаційної безпеки, військового навчання і виховання та спрямовані на їх розв'язання. Зміст Вісника надає можливість зрозуміти основні напрямки творчих пошуків науково-педагогічних і наукових працівників, учених, здобувачів, ад'юнктів, що пов'язані із проблематикою розбудови Збройних Сил України.

Темы научных разработок соответствуют актуальным проблемам военно-специальных наук: военной психологии, военной географии, военного перевода и лингвистического обеспечения войск, военной экономики, информационной безопасности, военного обучения и воспитания и направлены на их решение. Содержание Вестника позволяет понять основные направления творческих поисков научно-педагогических и научных работников, ученых, соискателей, адъюнктов, связанные с проблематикой строительства Вооружённых Сил Украины.

EXECUTIVE EDITOR	V. Balabin, PhD in Philology, Professor
EDITORIAL BOARD	V. Aleshchenko, Doctor of Sciences in Psychology, Professor; S. Bortnyk, Doctor of Sciences in Geography, Professor; L. Burlachuk, Doctor of Sciences in Psychology, Professor; I. Danyliuk, Doctor of Sciences in Psychology, Professor; H. Denysyk, Doctor of Sciences in Geography, Professor; L. Dubis, Doctor of Sciences in Geography, Professor; A. Kovalenko, Doctor of Sciences in Psychology, Professor; S. Lisovskyi, Doctor of Sciences in Geography, Senior Research Associate; O. Liubitseva, Doctor of Sciences in Geography, Professor; O. Obodovskyi, Doctor of Sciences in Geography, Professor; Y. Oliinyk, Doctor of Sciences in Economics, Professor; I. Olkhovoy, PhD in Geography, Associate Professor (Deputy Editor in Chief); O. Safin, Doctor of Sciences in Psychology, Professor (responsible for the area: Psychology); O. Storubliov, PhD in Technical Sciences, Associate Professor (Executive Secretary); Y. Shvalb, Doctor of Sciences in Psychology, Professor
Address	Military Institute, 81, Lomonosova str., Kyiv, 03689; ((38044) 521 32 89; tel./fax (38044) 521 32 92; www.mil.univ.kiev.ua
Approved by the	Scientific Council of Military Institute 27.12.2017 (prot. № 4)
Certified by the	"Visnyk of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Military-Special Sciences" was included in the List of Scientific Professional Publications of Ukraine in the specialty "Psychology" in compliance with provision №6 of the Order of Ministry of Education and Science of Ukraine №241 of 09.03.2016
Certified by the	Ministry of Justice of Ukraine State Certificate № 17617-6467P issued on 29.03.2011
Founded and published by	Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv University Publishing State Certificate № 1103 issued on 31.10.2002
Address:	Office 43, 14 Shevchenka Blvd, Kyiv, 01601 ((38044) 239 31 72, 239 32 22; Fax 239 31 28

ЗМІСТ

ПСИХОЛОГІЯ

Алещенко В. Інформаційно-психологічний вплив у ході збройної боротьби	6
Байда С. Психологічні чинники формування позитивного іміджу молодого викладача педагогічного ВНЗ.....	11
Бацилєва О., Астахов В., Пузь І. Особливості психологічного супроводу вагітних жінок, які мешкають у зоні конфлікту.....	14
Волобуєва О. Керівник і керівництво в секторі безпеки: гендерний аспект.....	18
Гоцуляк Н. Психологічні особливості розвитку творчої діяльності майбутніх психологів.....	22
Гришин С., Кузьменко М., Халіманенко С. Обґрунтування системи періодичного проведення психофізіологічних досліджень з використанням поліграфа в процесі роботперсоналом у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України.....	25
Дасюк Ж. Психолого-педагогічний супровід процесу формування толерантності об'єктів навчання та виховання в умовах розвитку нової школи.....	32
Кузікова С. Організація фахової підготовки студентів-психологів як технологія формування суб'єкта саморозвитку.....	36
Перепелюк Т. Формування професійно-особистісного рівня викладача психології.....	40
Тептюк Ю. Психологічні умови розвитку стресостійкості особистості у дорослому віці.....	43

В процесі самоосвіти викладачем має бути сформований індивідуальний стиль професійної діяльності і спілкування, адекватний власним психічним особливостям. Починаючи працювати над собою, необхідно виявляти у собі і розвивати професійно значущі якості. Важлива професійна якість викладача – впевненість в собі, що забезпечує йому оптимальну мобілізовану і стабільну поведінку. Як правило, викладачі-початківці цієї якості в належній мірі не мають. Недостатня впевненість в собі найчастіше виникає із незнання справи, низького рівня компетентності, страху виглядати недолюбимим. Щоб це усунути, необхідно виробити установку на самозміну, пошук способів подолання недоліку. Цілком доречно систематичне спостереження, контроль і свідоме регулювання власних емоцій.

Деякі автори виділяють наступні завдання самостійної роботи викладача з підвищення ефективності професійної діяльності :

- підвищення професійного і культурного рівня;
- оновлення і вдосконалення знань в галузі викладання навчальної дисципліни (зокрема, психології);
- вдосконалення педагогічної і методичної майстерності на основі ідей педагогів-новаторів і творчо працюючих викладачів;
- вдосконалення методів і стилю взаємодії зі студентами на принципах гуманізму, демократії, відкритості, емпатійності;

формування умінь і навичок наукового аналізу навчального процесу і самоаналізу власної діяльності.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, науково-об'єктивне, зважене дослідження різних варіантів вдосконалення викладацької діяльності дозволяє зробити висновок про те, що найбільш ефективним механізмом вирішення цієї задачі є безперервний, особистісний, самостійний, професійний саморозвиток і самоосвіта.

Перспективи подальших досліджень. До основних напрямків подальших досліджень з обраної проблеми можна віднести вивчення психологічних особливостей самореалізації викладачів-предметників, психолого-педагогічних умов самореалізації особистості викладача у межах Болонського процесу, психологічних детермінант професійного вигорання та деформації викладацького складу, основних шляхів гармонізації професійного та особистісного зростання, психологічних умов каталізації професійної майстерності викладача психології в умовах недостатнього життєвого досвіду.

Список використаних джерел

1. Бех І.Д. Психологічні джерела виховної майстерності: навч. посіб. / І.Д. Бех. – К. : Академвидав, 2009. – 248 с.
2. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи: підручник / С.С.Вітвицька. – [3-тє вид., випр. й доповн.]. – Житомир : «Поліграфічний центр», 2012. – 384 с.

Надійшла до редколегії 22.11.17

Т. Перепелюк, канд. психол. наук, доц.

Уманский государственный педагогический университет им. Павла Тычины, Умань

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ЛИЧНОСТНОГО УРОВНЯ ПРЕПОДАВАНИЯ ПСИХОЛОГИИ

В статье рассматриваются различные аспекты формирования и развития профессиональных умений и навыков личности преподавателя психологии, его индивидуальности в процессе профессиональной деятельности, самообразования и саморазвития.

Ключевые слова: преподаватель психологии, профессиональные способности, умения, навыки, личностные качества.

T. Pereplyuk, PhD of Psychological Sciences, Assistant Professor
Uman Pavlo Tichina State Pedagogical University, Uman

FORMATION OF PROFESSIONAL AND PERSONAL LEVEL OF PSYCHOLOGY TEACHING

Different aspects of formation and development of professional skills of professor, his individuality during professional activity, self-education and self-development are examined in the article.

Key words: professor of psychology, professional capabilities, skills, personal qualities.

УДК 159.947:355.01

Ю. Тептюк, аспірант
Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, Київ

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ У ДОРОСЛОМУ ВІЦІ

У статті обґрунтовано психологічні особливості та чинники, які виступають психологічними умовами розвитку стресостійкості особистості у дорослому віці. Особливості розвитку стресостійкості особистості у дорослому віці полягають у тому, що дорослість є найбільш стресостійким віковим періодом, оскільки доросла людина завдяки аналізу власного досвіду здатна розвивати певні особистісні якості, які сприяють розвитку у неї цієї важливої риси. Зазначається, що головними особистісними чинниками, які впливають на рівень стійкості до стресу, є властивості нервової системи та темперамент, тривожність, самооцінка, локус-контроль, оптимістичний чи песимістичний стилі мислення, соціальні установки, цінності та мотивація досягнення успіху, ступінь конфліктності та моральна нормативність.

Ключові слова: психологічні умови, стресостійкість, дорослий вік, власний досвід, особистісні якості.

Постановка проблеми. У період дорослості стресостійкість особистості набуває більш індивідуального характеру, адже доросла людина вже має певний досвід подолання різноманітних стресових ситуацій,

багато особистісних рис стали більш усталеними, а інші ще продовжують розвиватися. Разом з тим, соціальні умови життя продовжують генерувати нові стресові ситуації. Професійне життя тією чи іншою мірою також

© Тептюк Ю., 2017

спричиняє стрес, що вимагає від людини високого рівня стресостійкості та докладання вольових зусиль щодо її підтримки та розвитку. У зв'язку з цим виникає інтерес до визначення психологічних умов розвитку стресостійкості особистості, яка є одним з основних показників її психічного здоров'я та працездатності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Згідно з теорією соціоемоційної селективності Л. Карстенсен виявив певні відмінності на етапах розвитку стійкості до стресу особистості у юнацькому та дорослому віці. Якщо у юнацькому віці основна увага людини спрямована на розширення власної соціальної мережі контактів, що відбувається за рахунок нових знайомств, включеності у громадське життя, соціальної активності, які, у свою чергу, без необхідного досвіду взаємодії спричиняють деякий стрес. Тоді як дорослі люди намагаються підтримувати вже сформовані соціальні контакти з близькими та друзями й уникати стресогенних ситуацій відповідно до набутого життєвого досвіду. У такому випадку соціальні взаємини перетворюються зі стресорного впливу на ресурс стресостійкості [1].

Г. Лабуві та М. Дево звернули увагу на той факт, що дорослі люди у зв'язку з набутим життєвим досвідом краще регулюють власні емоції, що допомагає їм бути більш стійкими до стресових впливів. Це відбувається протягом дорослості, поки нервова система ще достатньо злагоджено функціонує та коли завдяки когнітивним процесам людина спроможна адекватно аналізувати певні ситуації та робити відповідні висновки [2].

О.М. Полякова довела, що дорослість є найбільш стресостійким віковим періодом. Вона пов'язувала цей факт з тим, що доросла людина за психологічними показниками є зрілою особистістю зі стійкою системою світогляду, сформованою ієрархією мотивів та цінностей. Дорослий здатен більшою мірою впливати на чинники зовнішнього середовища, які є основними стресорами [3, с. 78]. До певної міри були не згодні з такою позицією вченої Т.І. Шевченко, Н.В. Макарова та Т.Г. Бохан, які завдяки проведеному емпіричному дослідженню стресостійкості спеціалістів небезпечних професій, виявили певну тенденцію – рівень стресостійкості суттєво знижується у працівників після 36 років [4].

Таким чином, аналіз психологічних праць зарубіжних та українських дослідників дає змогу зробити висновок про те, що порівняно з іншими віковими періодами дорослість є найбільш стресостійким віком людини.

Мета статті – за результатами теоретичного аналізу наукових праць зарубіжних та українських вчених визначити основні психологічні умови розвитку стресостійкості особистості у дорослому віці.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні у науці існує багато варіантів переліку психологічних властивостей особистості, які обумовлюють її стійкість до стресу. Умовно їх можна поділити на індивідуальні психологічні якості, особливості особистісного стилю спілкування та специфіку міжособистісної взаємодії. Однією з перших спроб визначення особистісних якостей, які суттєво впливають на стійкість до стресу та здатні змінювати ставлення до стресогенних подій, було дослідження Дж. Ормел, Р. Сандермана та Р. Стюарта, які виявили три головні особистісні змінні, від яких залежить стресостійкість людини, а саме нейротизм, самооцінку та локус-контроль. Ці змінні, на думку дослідників, також здатні змінити реакцію людини на певну несприятливу обставину [5].

Ототожнюючи такі поняття як стресостійкість та психологічна еластичність, С. Мадді наголосив на тому, що процес її розвитку є суто індивідуальним та залежить

від відсутності негативних Я-образів та нищівної самокритики, здатності людини свідомо керувати власною поведінкою у кожній ситуації, вміння справлятися з горем та долати різні психологічні перешкоди, спрямованості до досягнення фізичного здоров'я та оптимізму. Розвиток психологічної еластичності чи стресостійкості залежить не лише від зовнішньої ситуації («Я маю») та стану людини на теперішній час («Я є»), але і від соціально надбаних якостей, вмінь та навичок («Я можу») [6].

О.М. Полякова виокремила такі особистісні якості, від яких залежить рівень стресостійкості, як темперамент, тривожність, локус-контроль, самооцінка. Кожний з цих компонентів, на її думку, надає певну інформацію про поведінку людини у стресовому стані, а їхня сукупність дозволяє визначити особистість як стресостійку чи ні. Існує принципова відмінність між стресостійкістю індивідів зі слабкою і сильною нервовими системами, яка полягає у тому, що перші краще витримують вплив монотонних стрес-чинників, а другі – екстремальних. Високий рівень особистісної тривожності негативно впливає на ефективність діяльності під час дії стресорів. Соціальне оточення є завжди джерелом стресу для екстремала, але воно є одночасно і можливістю зменшення психоемоційної напруги. Інтерналі більш стійкі до стресу, але лише у випадку наявності адекватної самооцінки [3].

В.М. Корольчук визначальними внутрішніми чинниками формування і розвитку стресостійкості особистості окреслила такі, як Я-концепція особистості, інтернальний локус контролю, когнітивний розвиток, розвиненість комунікативної сфери, змістовні характеристики структурних компонентів стресостійкості особистості. Так, високий рівень стресостійкості зумовлюють урівноваженість, упевненість у собі, відсутність сором'язливості, низький рівень особистісної тривожності, вольовий самоконтроль, самовладання; характеристики мотиваційної сфери – мотивацію соціальної значущості праці, професійної майстерності, досягнення; високий рівень інтернального локусу контролю, готовність до діяльності [7].

Г.Б. Моніна та Н.В. Ранала виокремили такі індивідуальні особливості людини, які суттєво впливають на її стресостійкість: тривожність, локус контролю, темперамент, стиль мислення, оптимізм/песимізм, поведінковий тип А, самооцінка, наявність яскраво виражених акцентуацій характеру, схильність до конфліктів, підвищена агресивність, установки та цінності особистості та ін. Вчені звернули увагу на те, що особистісні риси людини, які розглядаються як провокаційні для розвитку дистресу, можуть стати такими лише у певній ситуації, при взаємодії стресорів, відсутності соціальної підтримки чи високому рівні наповнення життя різноманітними стресами [8].

В.І. Розов створив власну концепцію адаптивності в екстремальних умовах, згідно з якою розвиток стійкості до стресу залежить від оптимістичного когнітивного стилю, здібності формувати, розвивати та підтримувати соціальні взаємини, надавати та приймати інструментальну та емоційну підтримку, адаптивного мислення, здатності до нормалізації сну, впевненої поведінки, вміння керувати власними психофізіологічними станами та підтримувати оптимальний фізичний стан, здатності до самоорганізації часу життя. У свою чергу до оптимістичного когнітивного стилю вчений відносить активну життєву позицію, почуття гумору та високу мотивацію досягнення. Адаптивне мислення містить такі властивості як самоконтроль, рефлексивність та гнучкість. До впевненої поведінки належать ініціативність, позитивна самооцінка, відповідальність, соціальна компетентність та здатність до самоствердження [9].

Таким чином, головними особистісними чинниками, які впливають на рівень стійкості до стресу, вчені називають властивості нервової системи та темперамент, тривожність, самооцінка, локус-контроль, оптимістичний чи песимістичний стиль мислення, соціальні установки, цінності та мотивація досягнення успіху, ступінь конфліктності та моральна нормативність.

На думку Ю.В. Щербатих, тип вищої нервової системи чи темперамент є не лише фізіологічним базисом для особистості, але й одним з головних показників стресостійкості, адже він відображає силу та динаміку нервових процесів під час дії стресорів. Вчений стверджує, що меланхолічний тип темпераменту є найменш стресостійким, а флегматичний – найбільш стійким до стресу. Хоча у холериків спостерігаються часті емоційні спалахи, які завдяки їхній короткостроковості не призводять до сильних стресів [10]. О.Л. Церковський виявив, що при збільшенні напруги раніше погіршується ефективність діяльності у представників слабкої нервової системи, хоча вони здатні іноді демонструвати вищу продуктивність під час дії стрес-чинників середньої стресогенності. Але при її збільшенні та підвищенні значущості результату праці рівень їхньої стресостійкості різко знижується. Представники сильного типу нервової системи за таких умов навпаки мобілізують власні психологічні ресурси, що суттєво підвищує рівень їхньої стресостійкості та продуктивності діяльності [11].

Таким чином, можна зробити висновок, що хоча певні властивості нервової системи певною мірою визначають потенційний рівень стресостійкості особистості, вони є вродженими та майже не піддаються корекції.

Більшість дослідників відзначають тісний взаємозв'язок між рівнем тривожності та стресостійкістю особистості. Люди із тривожністю як рисою характеру більше схильні до стресу ніж ті, у кого тривожність виникає лише у небезпечних ситуаціях. З.Р. Шайхлісламов виявив, що у високотривожних людей виконання діяльності у стресогенних умовах викликає значну нервово-психічну напругу, обумовлену їхньою надмірною вимогливістю до себе. Внаслідок цього відбувається зсув мотиву діяльності, при якому індивід замість активного пошуку способів вирішення завдань акцентує увагу на якості успішності своєї діяльності, завищуючи значущість зроблених помилок і відповідальність за них. Особливо помітними прояви особистісної тривожності стають у стресогенних ситуаціях, які пов'язані зі страхом невизнання оточенням та необхідністю прийняття самостійних рішень [12]. Хоча роль тривоги у стійкості до стресу може суттєво змінюватися залежно від її інтенсивності, низький рівень особистісної тривожності є однією з головних психологічних умов розвитку стресостійкості.

Важливим психологічним чинником, який здійснює суттєвий вплив на розвиток стійкості до стресу особистості, є її самооцінка. Так, Л.В. Бороздіна та О.О. Залученова виявили, що у випадку, коли люди оцінюють себе достатньо високо, малоімовірно, що вони будуть інтерпретувати більшість подій як емоційно важкі або стресові. Крім того, у випадку виникнення стресу, вони справляються з ним краще, ніж особи з низькою самооцінкою. Самостійне успішне подолання стресу надає людині додаткову інформацію про свої можливості і сприяє підвищенню рівня самооцінки [13]. К. Левін звернув увагу на той факт, що як неадекватно висока, так і неадекватно низька самооцінки не сприяють стійкості до стрес-чинників. Неадекватно завищена самооцінка сприяє акумуляції неуспішних результатів діяльності, які створюють пряму передумову

для підвищення особистісної тривожності. У зв'язку з цим, у людини виникає настільки нагальна потреба у позитивному уявленні про себе, що вона готова підвищувати самооцінку аж до її неусвідомленої фальсифікації [14]. К.В. Кім завдяки власному дослідженню встановила, що труднощі з купіюванням стресу у людей з низькою самооцінкою пов'язані з двома видами негативного самоосприйняття. По-перше, люди з низькою самооцінкою мають вищий рівень страху або тривожності під дією загрози, ніж люди з позитивною самооцінкою. По-друге, люди з низькою самооцінкою менш енергійні у вживанні превентивних заходів і, ймовірно, мають більш фатальні переконання, що нічого не зможуть зробити для запобігання негативних наслідків. Вони намагаються уникати труднощів адже переконані, що не впораються з ними [15].

Звертаючи увагу на той факт, що самооцінка є ядром особистості, однією з головних функцій якого є саморегуляція, Т.А. Ткачук зазначає, що адекватно високий рівень самооцінки грає важливу роль в організації людиною власної доцільної поведінки, діяльності та стосунків з оточуючими людьми, оскільки від неї залежать критичність та вимогливість до себе, ставлення до своїх успіхів та невдач [16].

Таким чином, оскільки адекватно висока самооцінка позитивно впливає на активність людини щодо пошуків та застосування різних засобів для запобігання і боротьби зі стресом, то вона є однією з основних психологічних умов розвитку стійкості до стресу.

Варто приділити увагу локусу контролю та його впливу на стійкість до впливу стресогенних чинників. Д.В. Аверіл виокремив три основних типи особистісного контролю: поведінковий контроль, що стосується напрямку дій; когнітивний контроль, що, у першу чергу, відображає особисту інтерпретацію подій; контроль рішучості, що визначає процедуру вибору способу дії. Він стверджував, що кожний з типів контролю, пов'язаний зі стресом комплексно, іноді збільшуючи його силу, іноді знижуючи його, іноді не впливаючи на його зовсім [17]. К.В. Кім звернула увагу на те, що зв'язок особистого контролю зі стресом - це, у першу чергу, функція самої значущості контролю для індивіда. Вчена зазначила, що ця залежність не однозначна. Відсутність можливості в особистості контролювати стресогенну ситуацію робить її дію більш дистресовою (підсилюється виділення кортизолу), причому більшою мірою в «інтерналів», ніж в «екстернатів». Поряд з цим, дослідницею було виявлено, що відповідні тренування можуть змінити місце контролю [15]. Проте, як доведено Т.А. Ткачук, інтернальний локус контролю забезпечує відповідальність у прийнятті рішень, соціальну активність, емоційну стійкість, моральну нормативність, виражену когнітивну активність, усвідомлення професійно-освітніх прагнень та перспектив на майбутнє [16]. Таким чином, у багатьох випадках доцільну поведінку можна розглядати як показник стресостійкості, що складається із властивостей екстернальності та інтернальності, з переважанням останніх.

Ю.В. Щербатих визначив, що оптимістичний чи песимістичний стилі чи стратегії мислення особистості мають певні переваги та недоліки. Єдиною перевагою песимізму є те, що особистість задовго готується до несприятливого розвитку подій, і, коли це стається, для неї такий результат не є шокуючим та не призводить до сильного стресу. Оптимістичний стиль мислення надає людині набагато більше користі. Якщо оптиміст вірить у те, що завжди існує сприятливе вирішення будь-якої ситуації, то ця віра підвищує його рівень стійкості до стресу та активізує мотивацію до пошуку рішень [10].

На нашу думку, схильність до оптимістичного стилю мислення зменшує рівень особистісної тривожності, яка пов'язана зі страхом не впоратися зі складними життєвими ситуаціями, а це, в свою чергу, сприяє розвитку стресостійкості особистості.

Про мотивацію, як один з головних чинників розвитку стресостійкості, згадував ще Г. Сельє. Вчений відзначив, що специфічною людською мотивацією є така, яка спрямована не лише на збереження власного життя, але й на отримання визнання іншими людьми завдяки заповіданню користі суспільству. Він назвав це явище альтруїстичним егоїзмом [18]. А.О. Реан виявив, що у обстежуваних з високим рівнем стійкості до стресу відзначається переважання внутрішньої мотивації (мотиви самореалізації, задоволення від процесу і результату діяльності) над зовнішньою негативною мотивацією (мотиви уникнення покарання і невдачі). Він довів, що зовнішня негативна мотивація знижує показники ефективності стійкості до стресу особистості, оскільки при зустрічі з труднощами для таких осіб характерна реакція відходу від проблемних ситуацій на основі мотивів уникнення покарання і невдач. Така мотиваційна структура з одного боку сприяє зменшенню кількості стресогенних ситуацій за рахунок свідомого відходу від їхнього вирішення, а, з іншого боку, затримує розвиток якостей, які допомагають упоратися з рішенням різноманітних проблем [19]. К.В. Кім, досліджуючи проблему впливу мотиваційного чинника на ефективність діяльності і стійкості до стресу, виявила її обумовленість законом Йоркса-Додсона, в якому стверджується таке: чим вище сила мотивації, тим вище результативність діяльності, але цей зв'язок зберігається до певного, оптимального рівня, за яким подальша мотиваційно-емоційна напруга призводить до погіршення ефективності діяльності [15]. Отже, внутрішня мотивація до самореалізації й отримання задоволення від процесу та результату діяльності сприяють акумуляції успішних результатів подолання стресових ситуацій, а тому вона є однією з ключових психологічних умов розвитку стресостійкості особистості.

Дж. Грінберг дослідив взаємозв'язок між конфліктністю особистості та її стійкістю до стресу, який полягає у тому, що вміння успішно вирішувати конфлікти призводить до покращення міжособистісних відносин, а це, в свою чергу, зменшує кількість стресорів та рівень тривожності, підвищує самооцінку, які є основними показниками стресостійкості особистості. Не сприяють зменшенню конфліктності особистості такі особливості стилю спілкування як відсутність інтересу до позиції співбесідника, небажання проявити розуміння до нього, прагнення до перемоги у конфлікті будь-якою ціною, відсутність гнучкості мислення та застосування неконструктивної критики. Першими кроками до успішного вирішення будь-якого конфлікту та зниження конфліктності людини як її особистісної якості є набуття вміння рефлексивного слухання та пошуку альтернативних рішень за допомогою мозкового штурму [20]. На нашу думку, відсутність такої особистісної якості як конфліктність сприяє розвитку стресостійкості завдяки тому, що без неї людина не провокує додаткові стресові ситуації, пов'язані з різноманітними непорозуміннями з оточуючими, вміє співпрацювати з іншими при вирішенні проблем, а також надавати та приймати соціальну підтримку у випадку її необхідності, що позитивно впливає на продуктивність її діяльності.

У психологічних джерелах висвітлюється ідея А.О. Реана про те, що міжособистісні відносини людей з високим рівнем стресостійкості відрізняють тенденції

такої позитивної їхньої спрямованості, як соціально-психологічна толерантність, підвищені просоціальні очікування від учасників спільної діяльності, доброзичливість, орієнтація на співробітництво [19].

О.Г. Маклаков навів статистичні дані про значну позитивну кореляцію між факторами «комунікативний потенціал» і «стійкість до стресу». Ним було виявлено значущий взаємозв'язок між моральною нормативністю і стресостійкістю. Цей показник, на думку вченого, є певним захисним механізмом, який, як каталізатор, в екстремальних умовах запускає механізм стійкості до стресу. Також моральна нормативність справляє пролонгований ефект на підтримку рівня стійкості до стресу [21]. Хоча вчені дотримуються різних позицій щодо взаємозв'язку таких показників як стресостійкість та моральна нормативність, на нашу думку, одночасне врахування особистістю суспільної думки та власних моральних пріоритетів сприяє впевненості людини у власних діях та користі виконуваної діяльності, що, у свою чергу, розвиває стійкість до стресу. Особистісні конфлікти людини, які розгортаються на підґрунті суперечності між загальноприйнятими моральними нормами та власним їхнім баченням призводять до зростання внутрішньої напруги та негативно впливають на розвиток її стресостійкості.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших досліджень. На думку багатьох вчених, особливості розвитку стресостійкості особистості у дорослому віці полягають у тому, що дорослість є найбільш стресостійким віковим періодом, оскільки доросла людина завдяки аналізу власного досвіду здатна розвивати певні особистісні якості, які сприяють розвитку у неї цієї важливої риси. Перспективними у зазначеному науковому напрямку є подальші пошуки ефективних методів впливу на розвиток зазначених вище особистісних якостей, що визначають стресостійкість особистості.

Список використаних джерел:

1. Carstensen L.L., Isaacowitz D.M., Charles S.T. Taking time seriously: A theory of socioemotional selectivity / L.L. Carstensen, D.M. Isaacowitz, S.T. Charles // *American Psychologist*. – № 54, 1999. – P. 165–181.
2. Labouvie-Vief G., Devoe M. Emotional regulation in adulthood and later life: A developmental review / G.Labouvie-Vief, M.Devoe // *Annual review of gerontology and geriatrics*. – New York : Springer, 1991. – P. 172–194.
3. Полякова О.Н. Стресс: причины, последствия, преодоление / О.Н. Полякова – СПб.: Речь, 2008. – 144 с.
4. Шевченко Т.И., Макарова Н.В., Бохан Т.Г. Стрессоустойчивость специалистов опасных профессий МЧС России / Т.И. Шевченко, Н.В.Макарова, Т.Г. Бохан // *Вестник Томского государственного университета*. – № 369, 2013. – С. 164–167.
5. Ormel J., Sanderman R., Stewart R. Personality as modifier of the life event – distress relationship: A longitudinal structure equation model / J.Ormel, R.Sanderman, R.Stewart // *Person. Individ. Diff.* – V. 9. – № 6. – 1988. – P. 973–982.
6. Maddi S. Hardiness: The courage to grow from stress / S.Maddi // *The Journal of Positive Psychology*. – 2006. – № 1(3). – P. 160–168.
7. Корольчук В.М. Психологія стресостійкості особистості. Автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.01 / В.М. Корольчук. Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – Київ, 2009. – 32 с.
8. Моница Г.Б., Раннала Н.В. Тренинг «Ресурси стрессоустойчивости» / Г.В. Моница, Н.В. Раннала. – СПб.: Речь, 2009. – 250 с.
9. Розов В.И. Психология экстремальных ситуаций: адаптивность к стрессу и психологическое обеспечение : научно-практич. пособие / В.И. Розов. – К.: КНТ; Саммит–Книга, 2012. – 480 с.
10. Щербатых Ю.В. Психология стресса и методы коррекции / Ю.В. Щербатых. – СПб.: Питер, 2006. – 256 с.
11. Церковський А.Л. Современные взгляды на проблему стрессоустойчивости / А.Л. Церковский // *Вестник ВГМУ*. – 2011. – Т. 10. – №1. – С. 6–19.
12. Шайхлисламов З.Р. Прогнозирование эмоциональной устойчивости работников органов внутренних дел в экстремальных условиях служебно-оперативной деятельности: Дис. канд. психол. наук: 19.00.01 / З.Р. Шайхлисамов. Университет внутренних дел Украины. – Харьков, 1997. – 156 с.

13. Бороздина Л.В., Залученова Е.А. Увеличение индекса тревожности при расхождении уровней самооценки и притязаний / Л.В. Бороздина, Е.А.Залученова // Вопросы психологии. – 2002. – №1. – С. 104–113.

14. Левин К. Теория поля в социальных науках / К. Левин. – СПб., 2000. – С. 81–99.

15. Кім К.В. Особливості розвитку стресостійкості майбутніх правоохоронців у процесі професійної підготовки. Дис. канд. психол. наук: 19.00.09 / К.В. Кім. Університет цивільного захисту України. – Харків, 2008. – 236 с.

16. Ткачук Т.А. Копінг–поведінка: стратегії та засоби реалізації: (монографія) / Таїсія Анатоліївна Ткачук. – Ірпінь: Національний університет державної податкової служби України, 2011. – 286 с.

17. Averill J.R. A tale of two Sharks: emotional intelligence and emotional creativity compared / J.R. Averill // Psychological Inquiry. – 2004. – V.15. – P. 228–233.

18. Селье Г. Стресс без дистресса / Ганс Селье. – М., 1992. – 242 с.

19. Реан А.А., Кудашев А.Р., Баранов А. А. Психология адаптации личности / А.А. Реан, А.Р. Кудашев, А.А. Баранов. – СПб. : Прайм, 2008. – 479 с.

20. Гринберг Д. Управление стрессом / Д.Гринберг. – СПб. : Питер, 2002. – 496 с.

21. Маклаков А.Г. Личностный адаптационный потенциал: его мобилизация и прогнозирование в экстремальных условиях / А.Г. Маклаков // Психологический журнал. – 2001. – №1. – С. 16–24.

Надійшла до редколегії 21.11.17

Ю. Тептюк

Национальный педагогический университет им. М.П. Драгоманова, Киев

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ СТРЕССОУСТОЙЧИВОСТИ ЛИЧНОСТИ ВО ВЗРОСЛОМ ВОЗРАСТЕ

В статье обоснованы психологические особенности и факторы, выступающие психологическими условиями развития стрессоустойчивости личности во взрослом возрасте. Особенности развития стрессоустойчивости личности во взрослом возрасте заключаются в том, что взрослость является наиболее стрессоустойчивым возрастным периодом, поскольку взрослый человек благодаря анализу собственного опыта способен развивать определенные личностные качества, способствующие развитию в нем этой важной черты. Отмечается, что главными личностными факторами, влияющими на уровень устойчивости к стрессу, являются свойства нервной системы и темперамент, тревожность, самооценка, локус-контроль, оптимистический или пессимистический стили мышления, социальные установки, ценности и мотивация достижения успеха, степень конфликтности и моральная нормативность.

Ключевые слова: психологические условия, стрессоустойчивость, взрослый возраст, собственный опыт, личностные качества.

Y. Teptiuk

Drahomanov National pedagogical university the name, Kyiv

PSYCHOLOGICAL CONDITIONS OF DEVELOPMENT OF STRESS TOLERANCE OF THE PERSONALITY IN ADULTHOOD

The psychological features and development factors which are the psychological conditions of stress tolerance development in person's adulthood, are revealed in the article. A feature of the stress tolerance development in person's adulthood implies that adulthood is the most stress-resistant age period, because an adult, by analyzing its own experience, is able to develop certain personal qualities that contribute to the development of this important feature. It is stated that the main personal factors that affect the level of resistance to stress, are properties of the nervous system and temperament, anxiety, self-esteem, locus of control, optimistic or pessimistic styles of thinking, attitudes, values and motivation to succeed, the degree of conflict and moral normativity.

Key words: psychological conditions, stress, adulthood, own experience, personality qualities.

Наукове видання

ВІСНИК

КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ВІЙСЬКОВО-СПЕЦІАЛЬНІ НАУКИ

Випуск 1(38)

Друкується за авторською редакцією

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"

Responsibility for the opinions given, statements made, accuracy of the quotations, economical and statistical data, terminology, proper names and other information rests with the authors. The Editorial Board reserves the right to shorten and edit the submitted materials. Manuscripts will not be returned.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редакція залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та електронні носії не повертаються.

Формат 60x84^{1/8}. Ум. друк. арк. 7,7. Наклад 300. Зам. № 216-7860.
Вид. № В1. Гарнітура Arial. Папір офсетний. Друк офсетний.
Підписано до друку 07.05.18

Видавець і виготовлювач
Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет"
01601, Київ, б-р Т. Шевченка, 14, кімн. 43
(38044) 239 32 22; (38044) 239 31 72; тел./факс (38044) 239 31 28
e-mail: vpc@univ.kiev.ua
<http://vpc.univ.kiev.ua>
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02